

ЛЕКЦІЯ 3

ТЕМА: “ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ. ПОНЯТТЯ ПРО ІНТЕГРОВАНЕ ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ”

План:

1. Система навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.
2. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами.
3. Психолого-педагогічний супровід як умова успішної інтеграції в соціум дитини з особливими освітніми потребами.
4. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні.

1. Система і зміст навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

У процесі демократизації українського суспільства неабиякого поширення набувають ідеї гуманізації освіти й пріоритетів особистості. Демократична система соціально-політичного розвитку України висуває нові вимоги до системи освіти, зокрема, до освіти осіб із порушеннями психофізичного розвитку. Ідеться, передусім, про забезпечення рівних можливостей для здобуття освіти й подальшої активної участі у житті суспільства всіх без винятку громадян.

Спеціальна освіта – складова частина системи комплексної медико-педагогічної, професійної та соціальної реабілітації осіб, які мають психічні та фізичні порушення. Для її здійснення в державі створюється диференційована мережа спеціальних дошкільних, шкільних, позашкільних та професійних закладів, де забезпечуються рівні можливості для осіб в одержанні дошкільної, загальної шкільної та професійної освіти шляхом ліквідації фізичних, фінансових та психологічних бар'єрів, які виключають або утруднюють їх повноцінну участь у житті суспільства.

Загальною **метою** спеціальної освіти є забезпечення особам з психічними та фізичними вадами умов для розвитку своїх можливостей для адаптації в соціальному середовищі, підготовки до трудової діяльності, самообслуговування, самозабезпечення і сімейного життя.

Система спеціальної освіти в Україні має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів і рівнях загальноосвітніх програм. Горизонтальна структура враховує психофізичний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності та характер порушення.

Вертикальна структура визначається віковими періодами:

- раннього дитинства (від 0 до 3 років);
- дошкільного періоду (з 3 до 6 – 7 років);
- період шкільного та професійного навчання (з 6 – 7 до 16 – 21 років).

У період від 0 до 3 років (раннє дитинство) діти перебувають на домашньому утриманні, у дитячих дошкільних закладах, діти-сироти – у будинках дитини. Спеціальну допомогу діти з порушеннями психофізичного розвитку можуть одержувати в центрах раннього втручання, центрах реабілітації, психолого-медико-педагогічних центрах та спеціальних дошкільних закладах.

Для дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку функціонують:

- спеціальні дитячі дошкільні заклади;
- дитячі навчальні заклади компенсуючого типу (призначені для виховання дітей віком від двох до семи (восьми) років, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування й реабілітації; дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні, та санаторні);
- спеціальні групи при дошкільних навчальних закладах комбінованого типу;
- дошкільні групи при спеціальних школах;
- реабілітаційні центри.

Основними державними навчальними закладами для дітей з особливостями психофізичного розвитку шкільного віку є:

- спеціальні загальноосвітні школи-інтернати;
- навчально-реабілітаційні центри та спеціальні класи в загальноосвітніх навчальних закладах масового типу.

Спеціальні навчальні заклади для дітей з особливостями психофізичного розвитку реалізують програми початкової, основної та середньої (повної) загальної освіти, складені на основі Державного стандарту спеціальної освіти.

Горизонтальна структура спеціальної освіти в Україні представлена такими основними типами спеціальних закладів: для дітей із порушеннями слуху, слабчучих, із порушеннями зору, слабзорих, із тяжкими порушеннями мовлення, із порушеннями опорно-рухового апарату, для розумово відсталих, із затримкою психічного розвитку.

За даними Міністерства освіти та науки України (2014 р.) функціонує 334 спеціальні загальноосвітні навчальні заклади, де навчається 39,2 тис. дітей. У системі МОН України функціонує близько 40 навчально-реабілітаційних центрів для дітей із порушеннями психофізичного розвитку, 142 спеціальні дошкільні заклади та 1200 спеціальних груп у дошкільних закладах масового типу, де перебуває близько 45 тис. дошкільнят.

У підпорядкуванні Міністерства праці та соціальної політики функціонує понад 300 реабілітаційних центрів, з них 208 – центрів ранньої реабілітації дітей із порушеннями розвитку, 90 – центрів медико-соціальної та професійно-трудової реабілітації.

Реабілітаційні послуги діти та молодь із порушеннями психофізичного розвитку одержують і в 46 центрах соціально-психологічної реабілітації, підвідомчих Міністерству освіти і науки України.

На обліку у статусі дітей із обмеженими можливостями, за даними Департаменту медичної статистики МОЗ України, перебуває 135 773 дитини, що становить 1,5 % від загальної кількості дітей в Україні. Дані психолого-медико-педагогічних консультацій, що ґрунтуються, окрім медичного, на показниках психолого-педагогічного обстеження, засвідчують: дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку в Україні 976 345, або 11,4 % від загальної кількості дітей у країні.

2. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами.

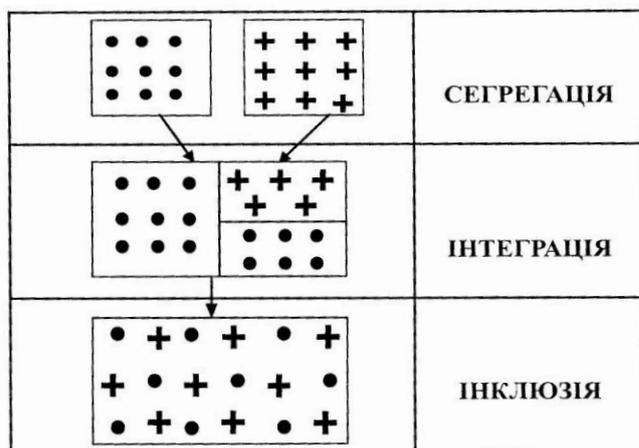
Останнім часом в Україні значно зріс інтерес до спільного навчання дітей з різними потребами в єдиному освітньому середовищі. На державному рівні приймаються положення та законодавчі акти, які забезпечують і гарантують отримання якісної освіти учня ми з особливостями психофізичного розвитку в масових школах за місцем проживання, створення умов для реалізації їхнього творчого потенціалу та розвитку індивідуальних здібностей.

Ще зовсім недавно основною формою навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку була система інтернатних та спеціальних загальноосвітніх установ.

На зміну спеціалізованому навчанню приходять нові, більш прогресивні форми здобуття освіти – інтеграція та інклюзія.

Поняття “інтеграції”, „інклюзії” розглядаються як антонімічне щодо “сегрегації” і позначають відповідний поступ у розвитку системи одержання освіти особами з порушеннями.

Сегрегація – це відокремлення людей з особливими потребами від життя в суспільстві, створення для них закритих спеціалізованих установ.

У словнику іноземних слів “інтеграція” (від лат. *integratio* — відновлення, заповнення; *integer* — цілий) означає об’єднання в єдине ціле будь-яких частин, елементів; процес взаємного пристосування й об’єднання. У документі “Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами” пишеться: “...інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія — це політика і процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах”.

Інтеграція в освіті – це одна з форм навчання, за якої учні з особливими освітніми потребами основний час проводять у звичайних класах разом з іншими дітьми і якийсь час – окремо, в умовах особливим чином організованого освітнього процесу, де їм надаються встановлені освітні послуги, медична, психолого-педагогічна та соціальна індивідуалізована допомога.

Модель інтегративного навчання обґрунтовується тим, що кожна дитина, з будь-якими порушеннями психофізичного розвитку, має такі ж самі потреби, як і всі члени суспільства, і повинна вести життя, максимально наближене до нормального. Найкращим місцем для розвитку дитини з особливими потребами є рідний дім, тому їй має бути надана можливість виховуватись у сім’ї та отримувати гідну освіту, незалежно від її психофізичного стану.

Мета інтеграції в освіті – залучити дітей з різними можливостями у вже сформоване шкільне життя і шкільну структуру, допомогти вписатись у вже існуючу модель навчання. При цьому успішність інтегрованого навчання визначається, головним чином, готовністю дитини до навчання в умовах освітньої школи, тобто наявністю в неї відповідного віковій нормі або близького до неї рівня психофізичного та мовного розвитку, що дає змогу дитині опанувати загальноосвітній стандарт у строки, передбачені для дітей, що нормально розвиваються.

Вважається, що при інтегративній моделі навчання дитина повинна оволодіти програмою загальноосвітньої школи, прийняти існуючі норми, дотримуватися їх і бути рівною з усіма. Розглядаючи освітню інтеграцію як певний перехідний етап на шляху до інклюзії, можна відмітити основну перевагу даної форми навчання – це перехід учнів зі спеціалізованих у масові школи за місцем проживання. Можливість здобуття освіти без “відриву” від родини і друзів, розвиток у середовищі здорових однолітків сприяють формуванню комунікативних навичок та соціокультурної активності, що згодом може допомогти їм у більш успішній адаптації та соціалізації в суспільстві.

Однак, незважаючи на те, що інтеграція є однією з провідних моделей навчання, істотним недоліком її виступає необхідність дітям із порушенням психофізичного розвитку пристосовуватися до вимог всієї системи освіти, яка загалом залишається незмінною, неадаптованою до навчання даної категорії учнів. Інтеграція, по суті, припускає, що дитина з особливими освітніми потребами має бути готовою для прийняття її школою та суспільством, тобто відповідати стандартам системи освіти, і не враховує її

індивідуальності. Тому фізично присутня на заняттях у класах, дитина фактично виключена з процесу навчання. А оскільки інтегроване навчання може бути показане лише тій частині дітей, рівень психофізичного розвитку яких відповідає або близький до вікової норми, то виникає проблема диференційованого відбору дітей для інтегрованого навчання та їх подальшого супроводу. Звідси випливає, що певна частина учнів, які не пройшли відбору, виключається з системи навчання в масових школах, і це порушує права кожної людини, незалежно від її здібностей і можливостей, на здобуття освітніх послуг за місцем проживання.

Крім цього, в багатьох освітніх установах не створено відповідних умов для реалізації моделі інтегрованого навчання, відсутній обов'язковий корекційний блок, який має функціонувати паралельно із загальноосвітнім, недостатньо фахівців, здатних надавати ефективну кваліфіковану допомогу не тільки дитині з особливостями психофізичного розвитку, а й педагогам, готуючи їх методично і психологічно до роботи з інтегрованими в загальноосвітні школи дітьми з особливими освітніми потребами.

Наразі інтеграція поступово розвивається до більш радикальної концепції інклюзії.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

В основі інклюзивного навчання лежить право на освіту, проголошене ООН у Загальній декларації прав людини в 1948 р. Принцип інклюзивної освіти викладено в Саламанкській декларації, прийнятій і схваленій у 1994 р. 92 країнами світу: “Звичайні школи повинні приймати всіх дітей незалежно від їх фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, лінгвістичного або іншого стану і створювати їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих, в першу чергу, на потреби дітей”.

Соціальна інклюзія потребує поваги до дитини з особливостями психофізичного розвитку, визначення ступеня первинного порушення, характеру та змісту спеціального навчання, спрямованого на усунення вже наявних і запобігання появі нових негативних соціальних проявів. Інклюзивне навчання вимагає використання специфічних корекційних засобів, які не застосовуються у звичайній освіті.

Таким чином, інтеграція відображає спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, а інклюзія передбачає пристосування шкіл та їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів – як обдарованих дітей, так і тих, котрі мають особливі потреби.

Інклюзію, таким чином, правомірно розглядати як ширший процес інтеграції, який передбачає доступність освіти для кожної дитини і розвиток загальної освіти внаслідок пристосування до різних потреб всіх дітей.

3. Психолого-педагогічний супровід як умова успішної інтеграції в соціум дитини з особливими освітніми потребами.

Мета психолого-педагогічного супроводу – формування позитивної думки дітей з особливими освітніми потребами, сприяння розвитку їх індивідуальних рис, самопізнанню, самореалізації та інтеграції в суспільство, нормалізація порушень фізичного і психічного розвитку.

Метою психолого-педагогічного супроводу в навчально-виховних закладах є соціалізація дітей з особливими потребами, вивчення особистісного потенціалу, а саме:

- співвідношення рівня розумового розвитку дитини і вікової норми;
- рівня розвитку когнітивної сфери;
- особливості емоційно-вольової сфери;
- індивідуально-характерологічних особливостей;
- рівня сформованості мотивації до навчання;
- їх творчий та інтелектуальний розвиток через залучення всіх учасників навчально-виховного процесу (батьків, педагогів, дітей) до реалізації запланованих дій щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації дитини.

Завдання психолого-педагогічного супроводу:

- а) актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини;
- б) формування позитивних міжособистісних стосунків учнів з порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішкільної інтеграції;
- в) консультування батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо.

Організація роботи щодо допомоги дітям з особливими потребами у самореалізації та самоствердженні полягає в наступному:

Соціально-педагогічний супровід здійснюється за такими **напрямами**:

- *діагностика* – ознайомлення з умовами життя, вивчення можливих факторів ризику, дослідження проблем у взаємостосунках;
- *реабілітаційна допомога* – освітня, психологічна, соціальна, педагогічна, посередницька;
- *контроль* – оцінка стану сім'ї дитини, аналіз реабілітаційних заходів, виконання батьками рекомендацій психолога, соціального педагога, дефектолога.

Соціально-педагогічний супровід базується на створенні сприятливих умов для взаємодії учня з соціальним середовищем з метою попередження, виникнення або усунення вже існуючих дестабілізуючих розвиток факторів та формування стійкості до ситуацій дезадаптації.

Алгоритм діяльності практичного психолога і соціального педагога, в умовах інклюзивної освіти включає (*Лист МОНмолодьспорт № 1/9-529 від 26.07.12 року* Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання):

1. Ознайомлення з особовою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації;
2. Бесіду з дитиною та її батьками, метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо);
3. Оцінку освітнього середовища, визначення щодо його відповідності до потреб і можливостей дитини. Психолог надає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін.
4. Вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини.
5. Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку.
6. Проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.
7. Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості.
8. Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.
9. Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну і позашкільну діяльність.
10. Моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості учня, адаптація відповідних індивідуальних програм, планів.

Успішність навчання дитини з особливими освітніми потребами залежить від ранньої діагностики та вчасно наданої відповідної допомоги фахівцями. Велика роль в цьому належить фахівцям психолого-медико-педагогічної консультації

4. Нормативно-правове інклюзивної освіти в Україні.

Аналіз нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти в Україні.

Разом з вибором Україною незалежного та демократичного напрямку розвитку суспільства значно посилилася увага до якості й доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами в т.ч. дітей з інвалідністю. Найбільш значущі з них розроблені та представлені світовій спільноті Міжнародною Організацією Об'єднаних Націй (ООН), яка понад півстоліття відстоює права осіб з особливими потребами. Організація Об'єднаних Націй визначила, що питання інвалідності стосуються сфери прав людини, а не лише питання реабілітації та соціального забезпечення, що і стало вирішальним фактором у міжнародному регулюванні проблем осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Найбільш фундаментальним втіленням прав людини на міжнародному рівні є *Загальна Декларація ООН про Права людини*, що була прийнята у 1948 р. Хоча вона і не мала прямого відношення до осіб з обмеженими можливостями здоров'я, проте проголосила рівність прав „всіх людей без винятку”... В преамбулі цього документу зазначається, „що визнання вродженої гідності та рівних і невід'ємних прав усіх членів людської спільноти є основою свободи, справедливості та миру у світі”. Приєднання України до міжнародного співтовариства сприяло тому, що чинними для нашої держави стали важливі міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав на якісну освіту дітей з особливими освітніми потребами в т.ч. і дітей з інвалідністю.

Питання міжнародного регулювання прав дітей-інвалідів окреслено в ухваленій у 1989 році *Конвенції ООН про права дитини*. У 1991 р. Україна приєдналася до країн, що ратифікували цю Конвенцію. Вона ґрунтується на визнанні прав усіх дітей, на пріоритеті загальнолюдських цінностей та гармонійному розвитку особистості, недискримінації дитини-інваліда за будь-якими ознаками. Вперше в історії міжнародного правового законодавства визначено пріоритети інтересів дитини у суспільстві, наголошується на необхідності особливої турботи про дітей-інвалідів. Так, у статті 2 вказано, що наявність інвалідності у дитини є підставою для її захисту від дискримінації, тобто визнається той факт, що проблема інвалідності входить у правозахисне поле.

У статті 3 Конвенції ООН про права дитини наголошується, що „при будь-яких діях стосовно дітей, перш за все, мають враховуватися їхні інтереси”, вочевидь, перш за все в інтересах дитини, зокрема дитини-інваліда, не бути ізольованими від свого оточення, від домівки та батьків. Освітнім правам дітей присвячена стаття 28, де зазначається, що „Держави визнають право дитини на освіту, з метою поступової реалізації цього права на основі надання рівних можливостей”.

Шляхи реалізації права рівних можливостей на здобуття освіти особами з інвалідністю та визнання інтегрованого навчального середовища, тобто звичайних масових загальноосвітніх навчальних закладів, як пріоритетного окреслено в „Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів”, що були затвердженні 20 грудня 1993 року на 48 сесії Генеральної Асамблеї ООН. В її основу покладені принципи поваги до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, недискримінації, повного й ефективного залучення і включення до суспільства, поваги до особливостей (відмінності) інвалідів, рівності можливостей та доступності.

Інноваційна освітня „концепція”, щодо навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я була представлена на Всесвітній Конференції з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість, яка проведена за підтримки ЮНЕСКО в Іспанії, в Саламанці 7-10 червня 1994 року. Концептуальні засади щодо здобуття освіти дітей з особливими потребами викладено в Саламанкській декларації та Рамках дій щодо освіти осіб з особливими потребами, і мали слугувати основою освітньої політики і практичної діяльності 92-х держав-учасниць конференції Саламанська декларація та Рамки дій (1994) “Звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінаційними поглядами, створення сприятливої атмосфери для громад, побудови інклюзивного суспільства й забезпечення освіти для всіх” - стаття 2.

Інклюзія, інклюзивне навчання передбачає створення освітнього і середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від ступеня порушень її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання це гнучка, індивідуалізована система з психолого-педагогічною підтримкою дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи, яка розташована поблизу місця проживання. Всі діти з самого початку включені в освітнє та соціальне шкільне життя за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується психолого-педагогічним і медико-соціальним супроводом. У цьому документі також було означено, що як норму варто сприймати те, що всі діти різні, з різними навчальними потребами, навчання має задовольняти особливі потреби дітей і найкраще це робити в умовах інклюзивного навчання, тобто повного включення дітей з особливими потребами до звичайного дитячого колективу за місцем проживання, оскільки звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією є найефективнішим засобом боротьби з дискримінаційними настроями, створення доброзичливої атмосфери у громадах і побудови інклюзивного суспільства, „суспільства для всіх”.

Правовою основою в означенні інноваційних тенденції у здобутті освіти особами з обмеженими можливостями, в тому числі й дітьми послуговували „Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів”, що були затверджені у 1993 р. В них було визначено, що інтегроване та інклюзивне навчання має стати пріоритетною формою в здобутті освіти дітьми з особливими освітніми потребами в т.ч. дітьми-інвалідами,

однак, на певних етапах освітнього реформування воно не є альтернативою спеціальній освіті, оскільки його впровадження потребує певної підготовки та виконання відповідних умов.

Ратифікація Україною *Конвенції ООН про права інвалідів* та Факультативного протоколу до неї (Конвенцію ратифіковано Законом N 1767-VI (1767-17) від 16.12.2009) - подія яка свідчить, що українська держава бере цілковиту відповідальність за забезпечення всіх прав і свобод громадян з інвалідністю, їх повноцінного права на життя. Це унікальний міжнародно-правовий документ направлений на забезпечення повного та рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини, на попередження всіх форм дискримінації. Загальні принципи Конвенції ООН про права інвалідів (ст. 3) визначають рівність можливостей; доступність та повагу до таких здібностей дітей-інвалідів, які розвиваються, і повагу до права дітей-інвалідів зберігати свою індивідуальність. В Конвенції чітко вказано, що Держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма інвалідами без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Із цією метою вживати всіх належних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, що визнаються в цій Конвенції; вживати всіх належних заходів, зокрема законодавчих, для зміни чи скасування існуючих законів, постанов, звичаїв та підвалин, які є дискримінаційними стосовно інвалідів (ст.4). В Статті 7 “Діти-інваліди” зазначено, що Держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для забезпечення повного здійснення дітьми-інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод нарівні з іншими дітьми. Про необхідність підвищувати освіченість усього суспільства, зокрема на рівні сім'ї, у питаннях інвалідності й зміцнювати повагу до прав і достоїнства інвалідів; потребу вести боротьбу зі стереотипами, забобонами та шкідливими звичаями стосовно інвалідів в усіх сферах життя; пропагувати потенціал і внесок інвалідів зазначено у статті 8 “Просвітно-виховна робота”. Важливою з точки зору забезпечення рівних прав є ст.9 „Доступність”, що гарантує надання інвалідам можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя. В даній статті вказано, що держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення інвалідам доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах. Ці заходи, які включають виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності. Питання освіти дітей з інвалідністю викладено в статті 24 „Освіта” Конвенції ООН про права інвалідів, де зазначається, що: діти-інваліди не виключаються через інвалідність із системи загальної освіти, мають нарівні з іншими доступ до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти в місцях свого проживання; забезпечуються пристосуванням, що враховує індивідуальні потреби. В документі вказано, що держави-учасниці надають інвалідам можливість засвоювати

життєві та соціалізаційні навички, щоб полегшити їхню повну й рівну участь в процесі освіти і як членів місцевої спільноти; забезпечують доступ інвалідам до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими.

Ратифікувавши основні міжнародні правові документи щодо прав дітей з особливими освітніми потребами в т.ч. і дітей з інвалідністю на рівний доступ до якісної освіти, відповідно до законодавства України, держава, гарантує даній категорії дітей рівні з усіма громадянами права та можливості для здобуття освіти. Проте, в Україні, чинним законодавством про освіту не врегульовано питання щодо впровадження інклюзивного навчання. Нажаль, діюча система освіти не повністю задовольняє потреби зазначеної категорії дітей і потребує суттєвого оновлення і доповнення.

Здобуття незалежності Україною ознаменувалося прийняттям Основного Закону – *Конституції України*, де стверджується рівність прав всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, від мовних та інших ознак. У розділі “Права людини” декларовано демократичні та гуманістичні положення, які відповідають духу і букві міжнародних угод і домовленостей і мають забезпечити захист прав усіх верств населення. У Конституції України визначено та стверджено основні права людини, серед яких, право на освіту (ст.53), право на соціальний захист (ст.46).

В Основному Законі не передбачено жодних винятків чи подвійних тлумачень щодо дітей з особливими освітніми потребами, в т.ч. дітей з інвалідністю. Разом з положенням про охорону державою сім'ї, материнства і дитинства це дає певні підстави говорити про пріоритет інклюзивної форми навчання.

Законодавчого визнання право на здобуття освіти громадянами України набуло у прийнятому 1993 році *Законі „Про освіту”*, де визначено, що основним завданням цього Закону є регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України.

У Законі зазначається, що освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості.

У статті 3 „Право громадян України на освіту”, визначено, що громадяни України мають право на безкоштовну освіту в державних навчальних закладах незалежно від будь-яких ознак, в тому числі і від стану здоров'я. Це право забезпечується розгалуженою мережею навчальних закладів; відкритим характером навчальних закладів, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина; різними формами навчання - очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

Поряд з цим у Статті 37 Закону “Про освіту” визначаються освітні можливості для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації. Так, у п.4 зазначається, що „Для осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в

загальноосвітніх навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи-інтернати”. Такий підхід не відповідає концептуальним підходам міжнародних законодавчих документів в галузі освіти і є дискримінуючим по відношенню до дітей з особливими освітніми потребами в т.ч. дітей з інвалідністю. Спостерігається протиріччя між ст.37 і ст. 53 стосовно прав на здобуття освіти де подано підсумкове визначення, що кожен має право на освіту, доступність і безоплатність якої забезпечується державою.

В Законі „Про освіту” у жодному розділі чи статті не визначенні терміни, зміст щодо інклюзивної освіти, статусу закладу інклюзивної освіти, умов впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітньому навчальному закладі, не розроблені механізми розвитку та фінансування системи інклюзивної освіти, не прописаний такий тип навчального закладу як навчально-реабілітаційний заклад, все це гальмує процес впровадження системи інклюзивної освіти в Україні.

Закон України “Про загальну середню освіту”, прийнятий 13 травня 1999 року, № 651-XIV із внесеними змінами

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

Стаття 21. Соціальний захист учнів (вихованці)

2. Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави.

4. Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 29. Права та обов’язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право: вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей.

3. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою.

Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21 березня 1991 року № 875-XII

Стаття 21. Держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям. Дошкільне виховання, навчання

інвалідів здійснюється в загальних або спеціальних дошкільних та навчальних закладах. Професійна підготовка або перепідготовка інвалідів здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інвалідів поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання.

Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”, прийнятий 6 жовтня 2005 року № 2961-IV

Стаття 12. Структура системи реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів.

Систему реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів складають: спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) – загальноосвітні навчальні заклади системи освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку.

(Цим же законом передбачено ухвалення Державної типової програми реабілітації інвалідів, яка повинна встановити гарантований державою перелік послуг з медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, побутової і соціальної реабілітації, технічних та інших засобів реабілітації, виробів медичного призначення, які надаються інваліду, дитині-інваліду з урахуванням фактичних потреб залежно від віку, статі, виду захворювання безоплатно або на пільгових умовах. Така програма була прийнята і розроблені заходи на її виконання (нижче будуть наведені витяги з цієї Програми). Варто зазначити, що це практично єдиний нормативний документ де зафіксовано термін “інклюзивна освіта”).

Закон України “Про охорону дитинства” від 26 квітня 2001 року № 2402-III

Стаття 19. Право на освіту

Кожна дитина має право на освіту.

Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг учням і студентам цих закладів у порядку, встановленому законодавством України.

Держава забезпечує право на вибір навчального закладу і навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування організовують облік дітей дошкільного та шкільного віку для виконання вимог щодо навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах...

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (за винятком тих, які мають вади фізичного та розумового розвитку і не можуть навчатися в загальних навчальних закладах), навчаються в загальноосвітніх школах.

Для дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, які потребують опіки і стороннього догляду, органи управління освітою, за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечують навчання в загальноосвітніх та спеціальних загальноосвітніх навчальних

зкладах за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах.
(*Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом М 2414-IV від 03.02.2005*)

Діти-інваліди та інваліди з дитинства, які перебувають у реабілітаційних закладах, закладах та установах системи охорони здоров'я, системи праці та соціального захисту населення, мають право на здобуття освіти за індивідуальними навчальними програмами, які узгоджуються з індивідуальними програмами реабілітації дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства. (*Статтю 19 доповнено частиною згідно із Законом №2414-IV від 03.02.2005*)
Держава забезпечує пільгові умови для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим категоріям дітей, які потребують соціального захисту, за умови наявності у них достатнього рівня підготовки.

Норми навантаження у навчальних програмах та планах навчальних закладів повинні визначатися з урахуванням віку та стану здоров'я дітей. Контроль за дотриманням цих норм у порядку, встановленому законодавством, забезпечують органи управління освітою та органи охорони здоров'я.

У порядку, встановленому законодавством, держава забезпечує підтримку та заохочення особливо обдарованих дітей шляхом направлення їх на навчання до провідних вітчизняних та іноземних навчальних закладів і встановлення спеціальних стипендій.

Стаття 26. Захист прав дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку.

Дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється. Держава сприяє створенню дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів, гарантує надання їм відповідної матеріальної допомоги, встановлення одному з батьків дитини-інваліда чи особі, яка його замінює, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за його згодою, скороченого робочого дня, надання додаткової оплачуваної відпустки на строк до 5 днів, відпустки без збереження заробітної плати та інших пільг, передбачених законодавством України.

Дітям-інвалідам та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична, дефектологічна і психологічна допомога та здійснюється безоплатне протезування у відповідних державних і комунальних закладах охорони здоров'я, надається можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах. Таким дітям гарантується безоплатне забезпечення засобами індивідуальної корекції.

З метою створення умов для безперешкодного доступу дітей-інвалідів та дітей з вадами фізичного розвитку до об'єктів соціальної інфраструктури планування та забудова населених пунктів, формування жилих районів, розробка проектних рішень, будівництво та реконструкція будинків, споруд за їх комплексів, об'єктів та засобів громадського

транспорту повинні здійснюватися з дотриманням вимог Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”.

Діти-інваліди мають право на безоплатне матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення, а також забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами індивідуальної корекції відповідно до законодавства. *(Статтю 26 доповнено частиною згідно із Законом М2414-IV від 03.02.2005).*

Стаття 27. Заклади для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку.

Для дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку, які не можуть навчатися в загальних навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), будинки-інтернати) для дітей-інвалідів, дошкільні та інші заклади, в яких вони утримуються за рахунок держави. При направленні дітей до таких закладів останні мають обиратися з урахуванням принципу їх максимальної територіальної наближеності до місця проживання батьків або осіб, що їх замінюють.

Державна типова програма реабілітації інвалідів, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. №1686.

Додаток 1 до цієї постанови містить Переліки послуг (за окремими категоріями), що надаються інвалідам з ураженням опорно-рухового апарату та центральної і периферичної нервової системи, з ураженням органів слуху, зору, внутрішніх органів. Серед них освітні послуги: колективна форма навчання, в тому числі **інтегроване та інклюзивне навчання**; спеціальні засоби для освіти: меблі спеціального призначення для навчальних закладів всіх типів.

Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 848.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (далі – Державний стандарт), встановлює державні вимоги до змісту освіти таких дітей, а також державні гарантії у набутті такої освіти.

2. Цей Державний стандарт застосовується з метою забезпечення:

– рівного доступу до якісної освіти дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

– наступності між дошкільною та початковою загальною освітою;

– особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу;

– створення передумов для запровадження *інтегрованого навчання дітей*, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами.

Концепція схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки та Президії Академії педагогічних наук України 23.06.99 спрямована на забезпечення дітям з особливими потребами (з порушеннями зору, слуху, з мовною патологією, з розумовою недостатністю, затримкою психічного розвитку, дитячим церебральним паралічем) рівних можливостей для отримання ранньої корекційної допомоги, здобуття освіти.

Наказ МОН України від 11.09.2009 р. № 855 “Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 рр.”.

Розроблення “Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах до 2012 року” (далі – Плану дій) викликано необхідністю вирішення важливих питань щодо забезпечення права на якісну освіту дітей з особливими освітніми потребами.

На сьогодні найбільш поширеною формою навчання таких дітей є спеціальні загальноосвітні школи та школи-інтернати. У 2008/2009 навчальному році функціонували 385 спеціальних загальноосвітніх шкіл та шкіл-інтернатів з контингентом 48,5 тис. осіб, у тому числі 47 спеціальних загальноосвітніх шкіл з продовженим днем, у яких здобували освіту, проживаючи в сім'ї, 4,8 тис. дітей з особливими освітніми потребами. Щороку в Україні зменшується на 1,5–2 тис. вихованців інтернатних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, що пов'язано з їх інтеграцією у загальноосвітні навчальні заклади.

Разом з тим, ураховуючи світові тенденції розвитку освіти, в Україні все більшого поширення набуває спільна форма навчання та виховання дітей з особливостями розвитку та їх здоровими однолітками.

За оперативними даними, із 100 тис. дітей з особливими освітніми потребами, які інтегровані у загальноосвітні школи, 45 відсотків складають діти з інвалідністю. Це діти з проблемами розумового розвитку, сенсорними порушеннями (глухі, зі зниженим слухом, сліпі, зі зниженим зором), порушеннями опорно-рухового апарату.

Водночас, на сьогодні організаційно-методичні засади навчального процесу у загальноосвітніх школах орієнтовані на дитину, яка нормально розвивається, без урахування особливостей психофізичного розвитку дітей з особливими потребами. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування у них негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки.

Важливу роль в досягненні гуманітарного, соціального та економічного розвитку осіб з особливими потребами відіграє інклюзивне навчання. Спільна освіта дітей з обмеженими можливостями та їх здорових однолітків є основою їхньої інтеграції та соціальної адаптації.

Інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативою спеціальній освіті, проте воно значно розширює її можливості. Школи з інклюзивним навчанням мають працювати

у тісному зв'язку із спеціальними загальноосвітніми навчальними закладами, використовуючи напрацьовані методики роботи з дітьми тієї чи іншої нозології, залучати до консультування спеціалістів із багаторічним досвідом роботи з такою категорією дітей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває організація своєчасного системного психолого-педагогічного супроводу учнів з порушеннями розвитку.

Приведення системи освітньої роботи у відповідність до потреб сім'ї та змісту сучасних корекційно-освітніх послуг, обов'язкове включення батьків в процес навчання та виховання дитини може здійснюватися тільки в контексті спільної взаємодії педагогів, батьків, психологів, медичних працівників, а також різних інституцій, котрі опікуються долею таких дітей.

Відповідно до Указів Президента України, доручень Уряду низкою розпорядчих документів міністерством визначені завдання органам управління освітою щодо створення умов для вільного доступу дітей з інвалідністю до приміщень навчальних закладів, здійснення контролю за врахуванням потреб дітей з обмеженими фізичними можливостями при будівництві, проведенні реконструкції та капітальних ремонтів будівель та приміщень навчальних закладів.

Разом з тим, впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення наукового супроводу, створення навчальних програм, навчальної методичного забезпечення.

Ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами.

Успішне впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідності до Конвенції ООН про права дитини, реалізації та поширення моделі інтегрованого та інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах.

Прийняття акта забезпечить батькам можливість усвідомленого вибору місця для здобуття дітьми з особливими потребами якісної освіти, допоможе уникнути численних проблем, що призводять до напруження і загострення міжособистісних стосунків, порушення родинних зв'язків, послаблення інституту сім'ї в цілому.